

אבות האומה במקרא

דוגמת מהלך שיעור המושתת על שימוש במאגר המידע הממוחשב

למורה העוסק עם כיתתו בנושא הקשור לאבות האומה ומעוניין להגיע עם תלמידיו לכדי תמונה כוללת של משמעות האבות במקרא או מציעים גישה חדשנית המאפשרת לתלמיד לעיין בכלל המקראות המזכירים את שלושת האבות בסמיכות. לצורך זה או נעזרים במאגר המידע הממוחשב, המכיל את כל התנ"ך כולו.¹ עלינו לחפש את כל הפסוקים בהם מופיעים אברהם, יצחק ויעקב בסמיכות (במרחק 0 מלים זו מזו). בתהליך החיפוש יש לאפשר תוספת קידומות עם אותיות שימוש לשמות האבות, וכן לאפשר כמלה חילופית ל"יעקב" את המלה "ישראל", ל"אברם" את "אברהם" ול"יצחק" את "ישחק".

לפני הרצת החיפוש וקבלה מיידית של התוצאות, חשוב ביותר לקיים דיון עם התלמידים בניסיון לשער, באלו הקשרים ובאיזו משמעות יביא המקרא את שלושת האבות בסמיכות.

תלמידים בשיעורים ניסיוניים נתנו את ההשערות הבאות:

- בהקשר של הבטחה - הבטחת הארץ והבטחת הזרע.

- בהקשר של תפילה.

- בהקשר של גאולה.

- בהקשר של תחינה לזכירת זכות אבות.

החיפוש

(*אברם/אברהם) (*יצחק/ישחק) (*יעקב/יעקוב/ישראל).

משמעותו: הצג את כל המופעים בהם בסמיכות מלאה, זה לאחר זה, מופיעים אברהם או אברם (כולל בצורה הכוללת אותיות שימוש לפניהם), יצחק או ישחק (כנ"ל), ויעקב או יעקוב או ישראל (כנ"ל).

1 המופיע בתקליטור של פרויקט השו"ת של אוניברסיטת בר-אילן.

ותוצאות החיפוש הינן 13 פסוקים מחמשת חומשי תורה ו- 5 פסוקים מני"ך.

1. בראשית נ,כד
ויאמר יוסף אל-אחיו אנכי מת ואלקים פקד ופקד אתכם והעלה אתכם מן-
הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב:
2. שמות ג,טז
לך ואספת את-זקני ישראל ואמרת אלהם ידוד אלקי אבותיכם נראה אלי
אלקי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת-העשוי לכם
במצרים:
3. שמות ו,ח
והבאתי אתכם על-הארץ אשר נשאתי את-ידי לתת אתה לאברהם ליצחק
וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני ידוד:
4. שמות לב,יג
זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך וחדבר אלהם
ארבה את-זרעכם בכוכבי השמים וכל-הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם
ונחלו לעלם:
5. שמות לג,א
וידבר ידוד אל-משה עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל-
הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה:
6. במדבר לב,יא
אם-יראו האנשים העלים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה את האדמה אשר
נשבעי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא-מלאו אחרי:
7. דברים א,ח
ראה נתתי לפניכם את-הארץ באו ורשו את-הארץ אשר נשבע ידוד לאבותיכם
לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם:
8. דברים ו,י
והיה כי יביאך אלקיך אל-הארץ אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב
לתת לך ערים גדולות וטבת אשר לא-בנית:
9. דברים ט,ה
ובישר לבבך אתה בא לרשת את-ארצם כי ברשעת הגוים האלה ידוד אלקיך
מורישם מפניך ולמען הקים את-הדבר אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק
וליעקב:

10. דברים פרק ט, כז
למען הקים-אתך היום לו לעם והוא יהיה-לך לאלקים כאשר דבר-לך וכאשר
נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב:
11. דברים כט, יב
למען הקים-אתך היום לו לעם והוא יהיה-לך לאלקים כאשר דבר-לך וכאשר
נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב:
12. דברים ל, כ
לאהב את-ידוד אלקיך לשמע בקלו ולדבקה-בו כי הוא חיד וארך ימיד ולשת
על-הארמה אשר נשבע ידוד לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לחם: פ
13. דברים לד, ד
ויאמר ידוד אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר
זרעך אתננה הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבר:
14. מלכים א יח, לו
ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ידוד אלקי אברהם ליצחק
וישראל היום יודע כי-אתה אלקים בישראל ואני עבדך וכדבריד + וכרברך +
עשיתי את כל-הדברים האלה:
15. מלכים ב יג, כג
ויהן ידוד אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את-אברהם יצחק ויעקב ולא
אבה השחיתם ולא-השליכם מעל-פניו עד-עתה:
16. ירמיהו לג, כו
גם-זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס מקחת מזרעו משלים אל-זרע אברהם ישחק
ויעקב בן-אשוב + אשיב + את-שבותם ורחמתים: ס
17. דברי הימים א כט, יח
ידוד אלקי אברהם יצחק וישראל אבתינו שמרה-זאת לעולם ליצר מחשבות
לבב עמך והכזן לבבם אליך:
18. דברי הימים ב לו, ו
וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו בכל-ישראל ויהודה וכמצות המלך
לאמר בני ישראל שובו אל-ידוד אלקי אברהם יצחק וישראל וישב אל-
הפליטה הנשארת לבם מבן מלכי אשור:
- השלב הבא הינו ניתוח ועיון בפסוקים ובפרקים שאותרו לשם אפיון ההקשר
ומשעות הופעת האבות בהם. החצגה המתבצעת על מסך המחשב מדגישה את
המלים המבוקשות ומכוונת את המבט להקשר המידי של הנושא בו מטפלים,

וזאת, תוך ניפוי של כל הטקסט הסובב את הפסוק המבוקש. אגב, ניתן להיכנס בנוחיות לפרק המלא במצב בו הפסוק בלבד אינו נותן תמונה מלאה ואינו מבאר את הדברים ללא עיון בהקשר המלא.

מיון אליו יגיעו התלמידים הינו:

הבטחת הארץ: מופעים מס' 1,2,3,4,5,6,7,8,9,12,13.

הבטחת הזרע: 4.

תפילה: 4,10,14,17.

גאולה: 1,2,16.

תוך עיון במקורות וניתוח טקסטואלי שלהם עולות שאלות חדשות היכולות להוביל למהלכים מחקרניים שלמים בעצמם, למשל:

1. במרבית המקורות, הבטחת הארץ מופיעה כ"הארץ אשר נשבע..." מדוע במקור מס' 6 ומס' 12 מופיע חריג "האדמה אשר נשבע..."?

2. במרבית המקורות מופיע הביטוי "נשבע". מדוע במקור מס' 3 מופיע הביטוי "נשאתי את ידי לתת"?

3. במרבית המקורות אכן עוסקים בהבטחות הידועות - הבטחת הארץ והבטחת הזרע, לאיזו הבטחה מכוונים דברי המקור מס' 11 "למען הקים-אתך היום לו לעם והוא יהיה-לך לאלקים כאשר דבר-לך וכאשר נשבע לאבתך לאברהם ליצחק וליעקב: "והיכן נשבע שבועה זו לכל אחד מן האבות? ובקשר לכך, לאיזו הבטחה משלוש ההבטחות הקיימות (לאחר שנוספה זו השלישית) מכוונים דברי מקור מס' 15?

4. במרבית המקורות שמו של יעקב מופיע - "יעקב", מדוע במקורות מס' 4,14,17,18, הוא מופיע בשמו "ישראל"?

בדוגמה זו, לא נידרש לשתי השאלות הראשונות, אולם התייחסות לשאלות השלישית והרביעית מדגימה אספקט חשוב נוסף בשיטת הוראה זו.

עיון נוסף במקורות 11 ו-15 יביא למסקנה, כי ההנחות שלנו צמחו מתוך "שבי" בידיעות בסיסיות המוקנות בגיל הצעיר והופכות למחסום בפני עיון מתודש והבנה מעמיקה. במקרים רבים, בהם הורף מהלך שיעור ממוחשב זה בפני תלמידים, מורים ומפקחים, הנתתם הייתה, כי יש שתי הבטחות יסוד לאבות והן הבטחת הארץ והבטחת הזרע. העמידה מול מקורות, ודווקא כאשר הם מנותקים מתוך שטף הקריאה של הפרק הכולל, וכאשר הם מועמדים בניגוד לשאר המקורות, חושפת הבטחה אשר רבים הם השוכחים אותה או שאינם מקנים לה חשיבות בהתייחס להבטחות לאבות ומהם הלאה לאומה.

הבטחה זו היא הבטחת "להיות לך לאלקים" אשר אכן (כפי שניתן למצוא בקלות בחיפוש ממוחשב) מצויה כהבטחה מפורשת לאברהם לפני ברית המילה. יתכן, שהיא גם הבטחה אשר מקור מס' 15 מכוון אליה בדבריו "ויחז ידוד אותם וירחמם... למען בריתו את..."

תשומת-לב לחוסר ההופעה של הבטחה וברית זו באופן מפורש אצל יצחק ויעקב תביא להבנה של משמעות ההשתלשלות של ההבטחות מאב לבן, או אולי יינתנו הסברים אחרים לכך על-ידי הלומדים.

בחינת המקורות בהם מופיע "אברהם יצחק וישראל" מביא למסקנה, כי בכלם עוסקים במעמד בעל משמעות לעם כולו, וכך במקור מס' 4 - חטא העגל ותפילת משה לסליחה על עם-ישראל. שאלה הצומחת ממקור אחר היא, מדוע בתורתו של משה על סיפור חטא העגל במשנה-תורה, מצטט הוא את עצמו לא במדויק במקור מס' 10 "זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב?"

במקור מס' 14 - מעמד אליהו ונביאי הבעל בהר הכרמל - ובסופו הקריאה הגדולה של עם-ישראל - ה' הוא האלקים. במקור מס' 17 - מעמד המלכת המלך שלמה על-ידי דוד ומסירת מלאכת הכנת המקדש לידי, תוך שמחה גדולה של כל העם על "התנדבם בשמחה" וזהו "יצר לבבם" אותו מבקש דוד כי יזכור ה'. במקור מס' 18 - מעמד קריאת חזקיהו לעם-ישראל לעשות פסת שני אחר ש"לא לרב עשו ככתוב" תוך קריאה כי ההכנה לכך תהיה "בני ישראל שובו אל-ידוד אלקי אברהם יצחק וישראל". מסקנה זו, כמו גם העיון כולו באמצעות הכלי הממוחשב, מרחיבה את הבנתנו את משמעות האבות לעם-ישראל.